

การประเมินผลโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและยากจน : กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Evaluation of Revival and Suspended minor agriculturists' debts Project : Case Study in North East of Thailand

ศิริรัตน์ เจนศิริศักดิ์¹ และ ฐิติมา พราวศรี²

Sirirut Jaensirisak¹ and Thitima Praowsri²

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาการบัญชี คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

²อาจารย์สาขาบัญชี คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Received August 1, 2011
 Accepted September 30, 2011

บทคัดย่อ

รัฐบาลได้เริ่มดำเนินโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยต่อเนื่องจากโครงการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคประชาชนตั้งแต่ปี 2551 ผ่านระบบของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) โดยนำเอาผลการประเมินโครงการที่ผ่านมาสรุปเป็นบทเรียน และแก้ไขข้อบกพร่องเพื่อวางแผนการทำงานในโครงการนี้ งานวิจัยประเมินผลโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและยากจน : กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลผลิตของโครงการดังกล่าวใน 5 ด้านหลัก ได้แก่ การปรับเปลี่ยนแนวคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิต ไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ความสามารถและความพยายามในการลดต้นทุนการผลิต ความสามารถในการหารายได้จาก การประกอบอาชีพและการลดรายจ่าย ความตั้งใจที่จะชำระหนี้ ธกส. ที่มีอยู่ และความสามารถในการปฏิบัติตามแผนการจัดการหนี้ที่เหมาะสม การดำเนินงานวิจัย ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการนี้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการออกแบบแบบสอบถามที่มีโครงสร้างสำหรับใช้ในการเก็บข้อมูลในระดับบุคคล การสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรจาก 4 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งการสนทนากลุ่มจากตัวแทนของจังหวัดเดียวกันร่วมกับผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่สามารถนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้ในระดับปานกลาง และสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมในโครงการไปลดต้นทุนการผลิตภาคการเกษตรได้ประมาณร้อยละ 50 ของต้นทุนการผลิตเดิม นอกจากนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่าการทำบัญชีครัวเรือนมีประโยชน์มากถึงมากที่สุด แต่เมื่อพิจารณาถึงการนำความรู้จากการทำบัญชีครัวเรือนไปปฏิบัติกลับพบว่า มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 8.2 เท่านั้นที่ยังคงจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่องนับแต่วันเสร็จสิ้นโครงการ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่มีความตั้งใจที่จะชำระหนี้ให้กับ ธกส. จนครบตามจำนวน และสามารถปฏิบัติตามแผนการจัดการหนี้ได้อย่างเหมาะสม

Abstract

“Revival and Suspended minor agriculturists’ debts Project” was set up in 2008 and it was an ongoing project of Poverty Reduction Project operated by the Bank for Agriculture and Agricultural Co-operatives by using the project evaluation concluded that the past is a lesson and planning for working on this project. This research aims to assess productivity of the project in terms of (1) change ideas and ways of life to the sufficiency economy; (2) ability and efforts to reduce production costs; (3) the ability to earn income from occupation and reduce expenses; (4) willingness to pay the debt to the Bank for Agriculture and Agricultural Co-operatives; and (5) ability to comply with the appropriate debt management plan. The research reviewed the project documents and reports, and interviewed selected agriculturists from four provinces using constructed questionnaires. Focus group interviewing was also conducted with selected agriculturists and their community leaders from the same provinces. The research found that most of the agriculturists applied the sufficiency economy philosophy to their life in the medium level and could utilize knowledge gained from training programs to reduce agricultural production costs approximately 50 percents of the prior total cost. Moreover, they agreed that the household accounts were very useful; on the other hand, only 8.2 percents applied knowledge from the household account to practice continuously. However, most of the agriculturists were willing to pay all the debt to the Bank for Agriculture and Agricultural Co-operatives and had an ability to comply with the appropriate debt management plan.

คำสำคัญ: การประเมินผลโครงการ, พักหนี้, เกษตรกร

Keywords: Project Evaluation, Suspended Debt, Agriculturist

1. บทนำ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ซึ่งครอบคลุมปี พ.ศ. 2545-2549 ได้นำเอา "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" มาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เน้นการพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน โดยในแผนนี้มีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนฯ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนไว้อย่างชัดเจนคือ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทยในการพึ่งพาตนเอง ให้ได้รับโอกาสในการศึกษาและบริการทางสังคมอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง สร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตของ

ประชาชน ให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและปรับกลไก ภาครัฐ ให้เอื้อต่อการแก้ปัญหา โดยมีเป้าหมายที่จะลดสัดส่วนคนยากจนของประเทศให้อยู่ในระดับไม่เกินร้อยละ 12 ของประชากร ในปี พ.ศ. 2549 (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2554)

โครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยจึงเป็นโครงการที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาฯ ฉบับดังกล่าว โดยมีจุดเริ่มต้นโดยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2544 และเห็นชอบให้มีการพักชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อยผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2544 โดยแบ่งเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ที่ประสบปัญหาหนี้จากเหตุสุดวิสัย

เป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่หนึ่ง ยังมีศักยภาพพอที่จะชำระหนี้ได้ ให้ลดภาระหนี้สินโดยลดดอกเบี้ยลงร้อยละ 3 กลุ่มนี้สามารถกู้ใหม่ได้ตามปกติและได้ลดดอกเบี้ยด้วย กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีศักยภาพจะชำระหนี้และมียอดเงินกู้ไม่เกิน 100,000 บาท ให้พักหนี้เงินต้นและไม่เสียดอกเบี้ยเป็นเวลา 3 ปี (ตั้งแต่ 1 เมษายน 2544 ถึง 11 มีนาคม 2547) โดยรัฐบาลเป็นผู้จ่ายดอกเบี้ยให้ ธ.ก.ส. ในอัตราร้อยละ 8 และมีเงื่อนไขสองข้อคือ กลุ่มนี้จะไม่มีสิทธิ์กู้เงินใหม่เด็ดขาด และต้องเข้ารับการอบรมเพื่อฟื้นฟูการประกอบอาชีพ โดยหวังว่าเกษตรกรจะใช้โอกาสนี้ในการปรับเปลี่ยนวิถีคิด ปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต มีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถจ่ายชำระหนี้ได้ภายหลังสิ้นสุดโครงการ และยังมีกรขยายเวลาผ่อนชำระหนี้ได้ระหว่าง 3 - 6 ปี เพื่อให้เกษตรกรรู้สึกผ่อนคลาย และสามารถใช้นี้ได้ นอกจากโครงการดังกล่าวแล้ว ธ.ก.ส. ยังได้รับผิดชอบในการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคประชาชนที่เริ่มขึ้นในปี 2546 ซึ่งเป็นนโยบายเร่งด่วนภายใต้ยุทธศาสตร์การขจัดความยากจนเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้หมดสิ้นไปภายใน 5 ปี ในโครงการดังกล่าวนี้ ธ.ก.ส. ได้รับมอบหมายให้ดำเนินงานด้านการฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพของลูกหนี้ผู้ได้รับการแก้ไขปัญหาหนี้สิน ซึ่งจากการศึกษาวิจัยก่อนหน้านี้ในการประเมินผลการดำเนินโครงการในพื้นที่ 4 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีความเห็นว่า โครงการนี้ได้ช่วยลดภาระหนี้สินได้อย่างมาก ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง แต่ยังคงมีปัญหาในเรื่องกระบวนการบริหารจัดการ เช่น ขาดความชัดเจนในการดำเนินงาน การให้ความรู้เกี่ยวกับโครงการแก่เกษตรกรยังไม่ทั่วถึงและถูกต้อง รวมทั้ง ความไม่ต่อเนื่องของการติดตามการดำเนินงานของเกษตรกรที่ได้รับความช่วยเหลือเพื่อประเมินผลโครงการ ดังนั้น ธ.ก.ส. ควรมีการปรับปรุงการบริหารโครงการที่คล้ายคลึง

กันในอนาคต โดยใช้กรณีศึกษาจากโครงการดังกล่าว (ศิริรัตน์ เจนศิริศักดิ์, 2554)

2. วิธีการวิจัย

วัตถุประสงค์

งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลผลิตของโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและยากจนใน 5 ประเด็นหลักดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนแนวคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง
2. ความสามารถและความพยายามในการลดต้นทุนการผลิต
3. ความสามารถในการหารายได้จากการประกอบอาชีพและการลดรายจ่าย
4. ความตั้งใจที่จะชำระหนี้ ธกส. ที่มีอยู่
5. ความสามารถในการปฏิบัติตามแผนการจัดการหนี้ที่เหมาะสม

โครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อย

โครงการดังกล่าวมีกำหนดเวลาในการดำเนินงาน 2 ปี โดยสิ้นสุดโครงการในวันที่ 31 มีนาคม 2553 โครงการนี้ได้กำหนดให้เกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการนี้ได้จะต้องมียอดหนี้ทุกสัญญาไม่เกิน 100,000 บาท ตัวเลขของเกษตรกรเป้าหมายมีจำนวน 334,535 ราย และส่วนใหญ่ต้องยากจนจริง โดยเกษตรกรเหล่านี้จะได้รับการเข้าถึงสิทธิในการเข้าร่วมโครงการให้ทราบล่วงหน้า และมีความประสงค์ที่จะเข้าร่วมโครงการโดยสมัครใจ ทั้งนี้อยู่บนเงื่อนไขสองประการ ประการแรก คือ ในระหว่างการเข้าร่วมโครงการนั้นเกษตรกรจะไม่สามารถกู้ยืมเงินใหม่ได้ และประการที่สอง ผู้ที่จะมีสิทธิในการพักชำระหนี้จะต้องผ่านการอบรมหลักสูตรวิถีชีวิต และหลักสูตรวิถีทำกิน หรือ หลักสูตรวิถีทางเลือกอย่างน้อยหนึ่งครั้งเพื่อเป็นการคัดกรองให้ผู้ที่ไม่ยากจนจริงไม่ประสงค์จะเข้าร่วมโครงการอีก

ต่อไป ดังนั้น ตัวเลขของผู้เข้าร่วมโครงการจนถึงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2553 จึงเหลือเพียง 2.4 แสนราย เหตุผลที่ตัวเลขผู้เข้าร่วมโครงการลดลงจาก 3.3 แสนราย เนื่องจาก ส่วนหนึ่งประสงค์จะขอกู้ใหม่ อีกส่วนหนึ่งไม่ยอมรับการอบรม หรือเพราะย้ายถิ่นอาศัย หรือเป็นผู้สูงอายุที่ไม่ประสงค์จะเข้ารับการศึกษา และเหตุผลที่สำคัญคือ กลุ่มที่ ธ.ก.ส. พิจารณาแล้วว่ายากจนจริงและไม่สามารถชำระหนี้ให้กับ ธ.ก.ส. ได้ ดังนั้น ธนาคารจึงใช้วิธีการตัดหนี้สูญแทนการฟื้นฟู (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2553)

ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การประเมินผลโครงการ

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การประเมินผล” และ “การประเมินผลโครงการ” มากมาย เช่น โพรวัส (Provas อ้างถึงใน สมจิตร เหลืองสุวรรณ 2537, 9) ให้ความหมายว่า การประเมิน หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวกับการหาข้อมูล เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาสิ่งต่อไปนี้

1. เพื่อดูว่าโครงการมีความสอดคล้อง (Congruence) กับเกณฑ์มาตรฐานหรือไม่
2. เพื่อดูว่า มีความแตกต่าง (Discrepancy) ระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้หรือไม่
3. เพื่อดูว่า เมื่อพบความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับเกณฑ์มาตรฐานแล้วสามารถระบุข้อบกพร่องของโครงการว่ามีอะไรบ้างได้หรือไม่

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2547,2) ให้ความหมายของการประเมินผลโครงการว่าเป็น กระบวนการศึกษาแสวงหาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกับการดำเนินโครงการว่าเป็นไปตามหลักเกณฑ์และขั้นตอนต่างๆ ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอะไร และบรรลุเป้าหมายที่

ต้องการหรือไม่ มีผลกระทบในแง่บวกต่างๆอย่างไร ที่เกิดจากโครงการบ้าง

นอกจากนี้ คาร์ล เอช ไวส์ (Carls H Wiess 1972 อ้างถึงใน พงศ์สัมพันธ์ ศรีสมทรัพย์ และ ปิยะนุช เงินคล้าย 2540, 17) ยังให้ความหมายของการประเมินโครงการ ว่าเป็นเรื่องของการตรวจสอบข้อเท็จจริงทั้งหลาย ที่เกิดจากการดำเนินงานของโครงการ เพื่อให้ทราบถึงระดับความสามารถในการดำเนินงาน สามารถระบุถึงประสิทธิภาพที่เกิดจากการดำเนินงาน ทราบถึงปัญหา และอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนความสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมาย และผลกระทบต่างๆที่เกิดขึ้นต่อสังคมทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งสอดคล้องกับ นิสาชูโต (2531, 8) ซึ่งให้ความหมายของการประเมินโครงการว่าเป็น กิจกรรมการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ความหมายข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความต้องการ การหาแนวทาง วิธีการ ปรับปรุง วิธีการจัดการเกี่ยวกับโครงการ และหาผลที่แน่ชัดเพื่อเป็นการเพิ่มคุณภาพ และประสิทธิภาพของโครงการให้ดียิ่งขึ้น ดังนั้น สรุปก็คือ การประเมินโครงการ จึงเป็นกิจกรรมในการวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน และข้อดีข้อเสียของการดำเนินโครงการในปัจจุบัน เพื่อหาแนวทางในการเสนอแนะและปรับปรุงการดำเนินโครงการในลักษณะเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันในอนาคตนั่นเอง

รูปแบบในการวิจัยประเมินผล

รูปแบบในการวิจัยประเมินผลมี 4 รูปแบบ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ ไวส์ (Wiess อ้างถึงใน พงศ์สัมพันธ์ ศรีสมทรัพย์ และปิยะนุช เงินคล้าย 2540, 22-25) ได้อธิบายถึงการประเมินผลด้วยวิธีไม่ใช้การทดลอง (Non-experimental designs) แต่เป็นการประเมินผลที่อาศัยการวัดผลเปรียบเทียบบรรดาผู้ได้รับโครงการ โดยมีได้มีข้อกำหนดในเรื่อง “กลุ่มที่จะเข้าไปศึกษา” ใครก็ได้ที่ได้รับโครงการจะถูกวัดผล การประเมินผลโดยวิธีนี้จะ

ถูกนำมาใช้ในการประเมินผลทางสังคม ที่ต้องการตรวจสอบข้อเท็จจริง หลังจากที่ได้นำโครงการเข้ามาใช้เพียงครั้งเดียว (One-time ex-post factor investigation) เพื่อให้ได้ผลการประเมินที่รวดเร็วและเหมาะสมที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบเบื้องต้นมากกว่าเป็นเครื่องยืนยันความสัมฤทธิ์ผลของโครงการ การวัดผลทำได้ 3 ลักษณะ คือ

(1) การวัดผลก่อนและหลังจากโครงการสิ้นสุด (One project before and after) เป็นการวัดผล 2 ครั้ง คือ การวัดผลก่อนโครงการจะเริ่ม (Pre-test) เพื่อพิจารณาคุณสมบัติที่ต้องการวัดของบรรดาผู้เข้าร่วม และการวัดครั้งที่สองเป็นการวัดหลังจากที่โครงการสิ้นสุด (Post-test) เพื่อพิจารณาว่าผู้เข้าร่วมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากก่อนได้รับโครงการเพียงใด

(2) การวัดผลหลังจากโครงการสิ้นสุด (After only) เป็นการตรวจสอบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวหลังจากที่โครงการเสร็จสิ้นไปแล้ว จะใช้ในกรณีที่ผู้ประเมินได้รับมอบหมายหน้าที่หลังจากที่โครงการสิ้นสุด ไม่มีโอกาสที่จะใช้วิธีการแบบอื่น

(3) การวัดผลหลังจากที่โครงการสิ้นสุดโดยมีกลุ่มเปรียบเทียบ (After-only comparisons group) เป็นการเพิ่มกลุ่มเปรียบเทียบ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือให้สูงขึ้นกลุ่มเปรียบเทียบจะต้องมีคุณสมบัติคล้ายกับบรรดาผู้ได้รับโครงการ แต่ต้องไม่ได้รับโครงการ

ผลการศึกษาวิจัยประเมินผลโครงการเดียวกันนี้และโครงการที่ใกล้เคียงกัน

มีการศึกษาวิจัยการประเมินผลโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยในจังหวัดอื่น เช่น การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและยากจนของลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จังหวัดน่าน พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการของลูกค้า ได้แก่ การได้รับการ

เลื่อนการชำระคืนเงินกู้ออกไปอีก 2 ปี ไม่ต้องชำระดอกเบี้ยเงินกู้ในช่วงการพักหนี้ และได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. องค์กรที่เข้าร่วมอบรมเพียงประมาณร้อยละ 45 - 55 ของทั้งสองหลักสูตร เนื่องจากเกษตรกรบางรายทำงานอยู่ต่างถิ่น และเวลาที่รับการอบรมไม่ตรงกับเวลาว่างของเกษตรกร (ชวัช นิกรวงศ์ศิริ, 2552) และยังมีงานวิจัยเรื่องการประเมินผลโครงการพักชำระหนี้เกษตรกรรายย่อย: กรณีศึกษา อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 53.4 มีรายได้ครัวเรือนเพิ่มขึ้น, เกษตรกรร้อยละ 5.7 มีรายจ่ายครัวเรือนลดลง และเกษตรกรร้อยละ 82.4 มีเงินออมเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม เพื่อให้โครงการนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี รัฐบาลควรมีงบประมาณสำหรับผู้เข้าร่วมโครงการได้กู้ยืมเงินเป็นค่าลงทุนทำการเกษตร และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่จำเป็นในอัตราดอกเบี้ยต่ำไม่เกินร้อยละ 3 และที่สำคัญที่สุดคือควรติดตามดูแลเกษตรกรในโครงการอย่างต่อเนื่องแม้จะสิ้นสุดโครงการแล้วก็ตาม (ประโยชน์ หมู่มั่นศรี, 2548) นอกจากนี้ ในการประเมินผลโครงการที่ใกล้เคียงกันของชนศักดิ์ ชาเจริญ (2546) ก็พบว่า ผลการประเมินโดยภาพรวมของโครงการอยู่ในระดับปานกลาง และเกษตรกรส่วนใหญ่ก็มีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของโครงการ

วิธีการดำเนินการวิจัย

แม้ว่ารูปแบบในการวิจัยประเมินผลจะมีหลายรูปแบบก็ตาม แต่การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบในการวิจัยประเมินผล โดยการวัดผลหลังจากโครงการสิ้นสุด (After only) เพื่อตรวจสอบผลผลิตที่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวหลังจากที่โครงการเสร็จสิ้นไปแล้ว เนื่องจากผู้วิจัยได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ประเมินผลโครงการหลังจากที่โครงการสิ้นสุดแล้ว ทำให้ไม่มีโอกาสที่จะใช้วิธีการแบบอื่น

การดำเนินการวิจัยเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น ประกอบด้วย

1. ศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการทั้งที่ได้รับมาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลในระดับบุคคล

2. การศึกษาข้อมูลในระดับบุคคลจะใช้วิธีการสัมภาษณ์จากแบบสอบถามที่มีโครงสร้างโดยสุ่มจากประชากรที่เป็นเกษตรกรจาก 4 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เข้าร่วมโครงการโดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจำนวน 1,123 คน คิดเป็นร้อยละ 1.77 ของประชากรจากสี่จังหวัดนี้ทั้งสิ้น 63,581 คน แบ่ง แยก เป็น 2 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดสกลนคร และอีก 2 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงเช่นกัน (ตารางที่ 1)

3. จัดการสนทนากลุ่มจากตัวแทนของจังหวัดเดียวกันร่วมกับผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกร ประมาณพื้นที่ละ 10 - 15 คน เพื่อประเมินผลผลิตของโครงการฟื้นฟูและพักฟื้นเกษตรกรรายย่อยและยากจนใน 5 ประเด็นหลักข้างต้นจากมุมมองและความเป็นอยู่ที่เกิดขึ้นจริงของผู้เข้าร่วมโครงการภายหลังจากการเข้าร่วมโครงการแล้ว

3. ผลการวิจัยและอภิปราย

ผลการวิจัยสามารถสรุปออกมาเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการประเมินผลผลิตของโครงการฟื้นฟูและพักฟื้นเกษตรกรรายย่อยและยากจนใน 5 ประเด็นหลักดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนแนวคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

ความรู้ที่ได้จากการเข้าฝึกอบรมหลักสูตรวิถีชีวิตที่สำคัญ ประกอบด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการทำบัญชีครัวเรือน รวมทั้งการลดการใช้ปุ๋ยเคมีและหันมาใช้ปุ๋ยหมักมากขึ้น การปลูกผักและเลี้ยงสัตว์กินเอง รวมทั้งการหันมาทำน้ายาล้างจาน น้ายาสระผม เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน แทนการซื้อมาใช้ การปลูกจิตสำนึกในการรักษาป่าไม้ การกระตุ้นให้รักษาดี และเทิดทูลสถาบัน และวิธีการแก้ไขปัญหาชีวิต เริ่มตั้งแต่การแก้ไขปัญหาด้วยตนเองไปจนถึงการรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาของชุมชน เป็นต้น ข้อสรุปที่ได้จากการสัมภาษณ์การนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต จากจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 1,051 คน พบว่า ครึ่งหนึ่งของจำนวนดังกล่าวเป็นผู้ที่สามารถนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้มากและมากที่สุด (ร้อยละ 56.7) สูงกว่าค่าเฉลี่ยระดับประเทศ (ร้อยละ 51.8) (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2553) ในขณะที่คนส่วนใหญ่สามารถนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

ตารางที่ 1 ตัวอย่างในการศึกษา

จังหวัด	จำนวนประชากร (คน)	จำนวนตัวอย่าง (คน)
ขอนแก่น	19,245	301
สกลนคร	11,548	217
นครราชสีมา	15,978	250
ศรีสะเกษ	16,810	355
รวมทั้งสิ้น	63,581	1,123

ได้ในระดับปานกลาง มีจำนวน 326 คน หรือร้อยละ 31.0 อย่างไรก็ตาม ยังมีเกษตรกรที่สามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้น้อยจนกระทั่งไม่ได้นำมาไปประยุกต์ใช้ได้เลยมีประมาณร้อยละ 12.4 (ตารางที่ 2)

2. ความสามารถและความพยายามในการลดต้นทุนการผลิต

ผลผลิตจากการเข้ารับการอบรมหลักสูตรวิถีทำกินคือ ความสามารถและความพยายามในการลดต้นทุนการผลิตในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร การอบรมส่วนใหญ่เน้นให้เกษตรกรลดต้นทุนการผลิต โดยเน้นการทำปุ๋ยชีวภาพ การขายน้ำอีมั ทำน้ำจุลินทรีย์และน้ำยาไล่แมลง และลดรายจ่ายในครัวเรือน จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรที่รับการอบรมหลักสูตรนี้แล้วสามารถนำความรู้ไปใช้ในการลดต้นทุนการผลิตได้จริงนั้นมีจำนวนเพียง 679 ราย โดยในจำนวนนี้ผู้เข้าอบรมส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 76.1 สามารถนำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปลดต้นทุนการผลิตใน

ภาคการเกษตร รองลงมา คือ ลดต้นทุนการผลิตทั้งในและนอกภาคการเกษตร ด้วยสัดส่วนร้อยละ 21.6 และ 2.2 ตามลำดับ นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ในจำนวนเกษตรกรที่สามารถนำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปลดต้นทุนการผลิตนั้น ส่วนใหญ่แล้วสามารถลดต้นทุนภาคการเกษตรลงได้ประมาณร้อยละ 50 - 59 ของต้นทุนการผลิตเดิม และส่วนใหญ่สามารถนำความรู้จากการอบรมไปลดต้นทุนนอกภาคการเกษตรลงได้ร้อยละ 50 ซึ่งน้อยกว่าการลดต้นทุนในภาคการเกษตรเพียงเล็กน้อย (ตารางที่ 3)

3. ความสามารถในการหารายได้จากการประกอบอาชีพและการลดรายจ่าย

การทำบัญชีครัวเรือนถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อเกษตรกรในเชิงเศรษฐกิจที่ช่วยให้สามารถเข้าใจในรายรับและรายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกรเอง หากได้เรียนรู้และนำมาปรับใช้ จะสามารถช่วยลดรายจ่ายของครัวเรือนอันนำมาสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 82.0 เห็นว่าการทำบัญชี

ตารางที่ 2 การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

ระดับของการนำไปใช้	จำนวน (คน)	ร้อยละของผู้ตอบ
มากที่สุด	132	12.6
มาก	463	44.1
ปานกลาง	326	31.0
น้อย	50	4.8
น้อยมาก	35	3.3
ไม่ได้ปฏิบัติ	45	4.3
รวมทั้งสิ้น	1,051	100.0

ตารางที่ 3 การนำความรู้จากการอบรมไปใช้ลดต้นทุนการผลิต

การนำความรู้ไปใช้ลดต้นทุนการผลิต	จำนวน (คน)	ร้อยละของผู้ตอบ
ใช้ลดต้นทุนการผลิตในภาคการเกษตร	517	76.1
ใช้ลดต้นทุนการผลิตนอกภาคการเกษตร	15	2.2
ใช้ลดต้นทุนการผลิตทั้งในและนอกภาคการเกษตร	147	21.7
รวมทั้งสิ้น	679	100.0

ครัวเรือนมีประโยชน์มากหรือมากที่สุด (ตารางที่ 4) แต่เมื่อพิจารณาถึงการนำความรู้ที่ได้รับจากการทำบัญชีครัวเรือนไปปฏิบัติกลับพบว่า เพียงเกษตรกรเพียงร้อยละ 8.0 เท่านั้นที่มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่องภายหลังจากการฝึกอบรม ซึ่งถือว่าเป็นสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มเกษตรกรที่ได้จัดบันทึกเป็นบางครั้งหรือไม่ได้จัดทำเลย (ตารางที่ 5) จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า เหตุผลที่ทำให้เกษตรกรจดบัญชีครัวเรือนเป็นครั้งคราวหรือไม่ได้จัดเลยนั้น เนื่องมาจากความคิดเห็นส่วนใหญ่ที่ว่า การทำบัญชีครัวเรือนเป็นเรื่องยุ่งยากและไม่มีเวลาทำ รองลงมาคือ ไม่มีกำลังใจในการจดบันทึกเพราะมีแต่รายจ่าย และบางส่วนคิดว่าไม่มีประโยชน์จากการจดบันทึก

4. ความตั้งใจที่จะชำระหนี้ ธ.ก.ส. ที่มีอยู่

การสอบถามความตั้งใจของเกษตรกรในการชำระหนี้ ธ.ก.ส. ภายหลังจากการเข้าร่วมโครงการฯ แล้วพบว่า การชำระหนี้ให้แก่ ธ.ก.ส. เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องชำระเมื่อสิ้นสุดโครงการและ

เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 66.9 มีความตั้งใจในระดับที่มากถึงมากที่สุดที่จะชำระหนี้ตามโครงการ แต่ก็ต่ำกว่าความตั้งใจของเกษตรกรทั้งประเทศที่ระดับ 70.6 (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2553) อย่างไรก็ตาม ยังมีผู้ที่มีความตั้งใจที่จะชำระหนี้ตามโครงการคืนแก่ ธ.ก.ส. ในระดับที่น้อยจนถึงกระทั่งไม่คิดจะชำระหนี้ ธ.ก.ส. เลย ในสัดส่วนร้อยละ 7.9 (ตารางที่ 6)

5. ความสามารถในการปฏิบัติตามแผนการจัดการหนี้ที่เหมาะสม

คณะทำงานของโครงการดังกล่าวจะวิเคราะห์ข้อมูลทรัพย์สิน หนี้สิน รายได้ และค่าใช้จ่ายของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อจัดแบ่งเกษตรกรออกเป็น 4 กลุ่ม เพื่อใช้ในการจัดการหนี้ให้กับเกษตรกรเมื่อออกจากโครงการแล้ว จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 63 ได้จัดทำแผนการจัดการหนี้ และกว่าร้อยละ 74.3 ของกลุ่มนี้สามารถปฏิบัติตามแผนได้ในช่วงระหว่าง 25 - 50 ของแผนการจัดการหนี้

ตารางที่ 4 ประโยชน์ของการจัดทำบัญชีครัวเรือนที่มีต่อเกษตรกร

ประโยชน์ของการจัดทำบัญชีครัวเรือน	จำนวน (คน)	ร้อยละของผู้ตอบ
มากที่สุด	153	14.6
มาก	708	67.4
ปานกลาง	153	14.6
น้อย	13	1.2
น้อยมาก	8	0.8
ไม่มีประโยชน์เลย	16	1.5
รวมทั้งสิ้น	1,051	100.0

ตารางที่ 5 การจัดทำบัญชีครัวเรือนภายหลังจากการฝึกอบรมของเกษตรกร

การจัดทำบัญชีครัวเรือน	จำนวน (คน)	ร้อยละของผู้ตอบ
ทำอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง	86	8.2
จดบันทึกเป็นบางครั้ง	471	44.8
ไม่ได้ทำเลย	494	47.0
รวมทั้งสิ้น	1,051	100.0

ส่วนที่เหลือสามารถปฏิบัติตามแผนได้เกินกว่าร้อยละ 75 และที่ไม่ได้ปฏิบัติตามแผนเลย คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 10.4 และ 8.0 ตามลำดับ และส่วนที่เหลือร้อยละ 36.9 ของเกษตรกรทั้งหมดที่เข้าร่วมโครงการไม่ได้ทำแผนจัดการหนี้เลย ภายหลังจากที่เข้าร่วมโครงการฯ แล้ว (ตารางที่ 7 และ 8)

4. วิจัยผลและข้อเสนอแนะงานวิจัย

โครงการ “ฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและยากจน” มีการบริหารจัดการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยรวมอยู่ในระดับดี เพราะกลุ่มเกษตรกรได้รับการปรับและฟื้นฟูความรู้จักการวางแผนชีวิต และรู้จักการใช้เงินมากขึ้น นอกจากนี้ เกษตรกรยังรู้จักวิธีการลดรายจ่ายในครัวเรือน และวิธีการลดต้นทุนการผลิตซึ่งสามารถ

นำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเห็นผล และที่สำคัญที่สุดเกษตรกรมีความสุขเพิ่มขึ้น เพราะมีเวลาในการหาเงินมาชำระหนี้คืนให้กับ ธ.ก.ส. นานขึ้น ทำให้รู้สึกไม่เครียด รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายไม่ว่าจะเป็นเพื่อนร่วมอาชีพ เพื่อต่างอาชีพ ผู้ดำเนินการอบรม ผู้จัดอบรม และเครือข่ายพันธมิตรของ ธ.ก.ส. เป็นต้น เพื่อความสามารถในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในอนาคต

เมื่อถามถึงความประสงค์ที่จะให้โครงการในลักษณะเดียวกันนี้ดำเนินต่อไปหรือไม่ งานวิจัยก็พบว่า เมื่อเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงเป็นหนี้ ความต้องการในการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลก็ยังคงต้องมีต่อไปเช่นเดิม ทั้งนี้การให้ความช่วยเหลือนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นการลดหนี้ให้กับ

ตารางที่ 6 ความตั้งใจที่จะชำระหนี้ตามโครงการของเกษตรกร

ความตั้งใจที่จะชำระหนี้ตามโครงการนี้	จำนวน (คน)	ร้อยละของผู้ตอบ
มากที่สุด	209	19.9
มาก	494	47.0
ปานกลาง	265	25.2
น้อย	39	3.7
น้อยมาก	41	3.9
ไม่คิดที่จะชำระหนี้เลย	3	0.3
รวมทั้งสิ้น	1,051	100.0

ตารางที่ 7 การจัดทำแผนการจัดการหนี้ของเกษตรกร

การจัดทำแผนการจัดการหนี้	จำนวน (คน)	ร้อยละของผู้ตอบ
ไม่ได้ทำแผน	388	36.9
ได้ทำแผน	663	63.1
รวมทั้งสิ้น	1,051	100.0

ตารางที่ 8 การปฏิบัติตามแผนการจัดการหนี้ของเกษตรกร

ความตั้งใจที่จะชำระหนี้ตามโครงการนี้	จำนวน (คน)	ร้อยละของผู้ตอบ
ไม่ได้ถือปฏิบัติ	53	8.0
ปฏิบัติได้ 25%	235	35.4
ปฏิบัติได้ถึง 50%	258	38.9
ปฏิบัติได้ถึง 75%	48	7.2
ปฏิบัติได้เกินกว่า 75%	69	10.4
รวมทั้งสิ้น	663	100.0

เกษตรกร แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการให้รัฐบาลยืดระยะเวลาในการชำระหนี้ให้นานขึ้น เพื่อให้เกษตรกรมีเวลาในการหาเงินมาชำระหนี้ได้นานขึ้นเท่านั้น เพราะในการประกอบอาชีพของเกษตรกรส่วนใหญ่เพื่อการหารายได้นั้นขึ้นอยู่กับภัยธรรมชาติ และราคาพืชผลทางการเกษตร ปัญหาสุขภาพ และปัญหาครอบครัว เป็นต้น ซึ่งเกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ ดังนั้น หากปัจจัยเหล่านี้ไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ เกษตรกรก็จะได้รับรายได้น้อยกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาหนี้สินของเกษตรกรตามมาด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อให้โครงการในลักษณะเดียวกันนี้ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตสามารถบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด งานวิจัยนี้จึงขอเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาการบริหารจัดการโครงการในอนาคตต่อไป ดังนี้

1. ในกระบวนการปรับเปลี่ยนความคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เพียงช่วงระยะเวลาของการอบรมระยะสั้นๆ ได้ ดังนั้น การติดตามผลของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกรนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมในชุมชน ทศนคคของผู้นำ และการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเดียวกันแล้วแต่มีส่วนกระตุ้นให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนความคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงภายหลังจากการเข้าร่วมโครงการได้ ดังนั้น การจัดให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการแต่เพียงกลุ่มเดียวอาจไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องจัดทำกระบวนการปรับเปลี่ยนความคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับคนทั้งชุมชน ตลอดจนผู้นำในชุมชนนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรมีสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่เอื้อต่อการนำสู่ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การคัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมโครงการควร

พิจารณาถึงอายุ และสุขภาพของเกษตรกรร่วมด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการรับรู้ของเกษตรกร

2. นอกจากการส่งเสริมให้เกษตรกรนำความรู้ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการฯ ไปใช้ประโยชน์ในการลดต้นทุนการผลิตให้ได้ผลจริงแล้ว สิ่งที่น่ามาซึ่งประโยชน์ต่อเนื่องของเกษตรกรได้แก่ เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จากการลดการใช้สารเคมีทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร เกษตรกรหันมาปลูกผักกินเองมากขึ้น ทำให้ได้ออกกำลังกาย และเอาใจใส่ในเรื่องของสุขภาพมากกว่าเดิม แต่ทั้งนี้ ควรมีการติดตามการปฏิบัติจริงและอย่างต่อเนื่องของเกษตรกรเพื่อให้เกิดผลดีต่อครอบครัว และคนในชุมชนอย่างยั่งยืนตลอดไป

3. หน่วยงานของรัฐควรให้ความรู้และส่งเสริมให้เกษตรกรตระหนักถึงวิธีการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างง่าย รวมถึงการวิเคราะห์ตัวเลขข้อมูลที่ได้จากการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอไปใช้ในการวางแผนการใช้จ่ายภายในครอบครัว เนื่องจาก เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นประโยชน์ของการจัดทำบัญชีครัวเรือน แต่ยังไม่สามารถปฏิบัติได้จริง เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่เข้าใจว่าการทำบัญชีครัวเรือนเป็นเรื่องยุ่งยากและไม่มีเวลาทำ อีกทั้งยังขาดกำลังใจในการจัดทำ เนื่องจากไม่ต้องการเห็นบัญชีที่มีแต่ยอดรายจ่ายของตนเอง ดังนั้น หากหน่วยงานของรัฐสามารถทำให้เกษตรกรรู้สึกว่าการจัดทำบัญชีครัวเรือนเป็นเรื่องง่าย ไม่ซับซ้อน และหากฝึกให้เกษตรกรสามารถจัดทำเป็นกิจวัตรประจำวันได้เลยก็จะดียิ่งขึ้น อีกทั้ง หากเกษตรกรสามารถลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ได้จริงตามวัตถุประสงค์ของการเข้าร่วมโครงการแล้ว การจัดทำบัญชีครัวเรือนจะเพิ่มกำลังใจให้กับเกษตรกรเนื่องจากยอดรายรับที่จะเพิ่มขึ้น ในขณะที่ยอดจ่ายจะลดลงนั่นเอง

4. เนื่องจากยังมีเกษตรกรอยู่จำนวนหนึ่ง (จากตารางที่ 6 มีผู้ที่มีความตั้งใจที่จะชำระหนี้ตาม

โครงการคืนแก่ ช.ก.ส. ในระดับที่น้อยจนถึงกระทั่งไม่คิดจะชำระหนี้ ช.ก.ส. เลย มีสัดส่วนร้อยละ 7.9) ดังนั้น เจ้าหน้าที่ ช.ก.ส. จึงควรศึกษาเพิ่มเติมถึงสาเหตุดังกล่าว เพื่อหาทางแก้ไขและป้องกันหนี้สูญที่อาจจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ หากการไม่ชำระคืนหนี้สินนั้นเกิดจากปัญหาความยากจนของเกษตรกรอย่างแท้จริงแล้ว วิธีการแก้ไขปัญหาก็จะแตกต่างจากความตั้งใจไม่ชำระหนี้เนื่องจากพฤติกรรมส่วนตัวของเกษตรกรเอง ซึ่งหากเป็นเพราะสาเหตุหลังแล้ว ช.ก.ส. ควรจัดทำข้อมูลประวัติลูกหนี้เสียเพื่อประกอบการพิจารณาปล่อยสินเชื่อในอนาคต

5. อ้างถึงข้อมูลในตารางที่ 7 และ 8 ยังมีเกษตรกรส่วนหนึ่งคิดเป็นร้อยละ 36.9 ที่ไม่ได้จัดทำแผนการจัดการหนี้ และ แม้ว่าส่วนใหญ่จะจัดทำแผนการจัดการหนี้แต่ก็ไม่ได้ปฏิบัติตามแผนเลยถึงร้อยละ 8 ของกลุ่มที่จัดทำแผน ดังนั้น ช.ก.ส. จึงควรจัดเก็บข้อมูลต่างๆเหล่านี้ ไว้เพื่อประกอบการพิจารณาการให้ความช่วยเหลือในอนาคตด้วย นอกจากนี้ ควรศึกษาต่อว่า กลุ่มที่ไม่ได้จัดทำแผน หรือจัดทำแผนแล้วแต่ไม่ได้ปฏิบัติตามแผนนั้นเป็นกลุ่มคนเดียวกับกลุ่มเกษตรกรที่มีความตั้งใจว่าจะชำระหนี้คือแก่ ช.ก.ส. ในระดับที่น้อยจนถึงไม่ชำระหนี้คืนเลยหรือไม่ เพราะข้อมูลเหล่านี้ล้วนสามารถช่วยในการพิจารณาการให้สินเชื่อหรือให้ความช่วยเหลือต่างๆแก่เกษตรกรในอนาคตได้ทั้งสิ้น

5. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย การประเมินผล “โครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและยากจน” ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ช.ก.ส.) ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ศ.ดร. อภิชัย พันธเสน หัวหน้าโครงการ ผู้ร่วมวิจัยทุกท่าน และคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีผู้สนับสนุนด้านเวลาในการทำวิจัย

6. เอกสารอ้างอิง

- ชนศักดิ์ ษาเจริญ. 2546. การประเมินผลโครงการพักชำระหนี้และลดภาระหนี้แก่เกษตรกรรายย่อย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ช.ก.ส.) จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ, มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- ธวัช นิกรวงศ์ลิริ. 2552. ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อยและยากจนของลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จังหวัดน่าน. การค้นคว้าอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- นิศา ชูโต. 2531. การประเมินโครงการ: Program Evaluation. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มาสเตอร์เพรส.
- ประโยชน์ หมุ่มหมื่นศรี. 2548. การประเมินผลโครงการพักชำระหนี้เกษตรกรรายย่อย: กรณีศึกษา อำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม. ภาคนิพนธ์ (ศศ.ม.).สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- พงศ์สัมพันธ์ ศรีสมทรัพย์ และปิยะนุช เงินคล้าย. 2540. การประเมินโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา. รายงานการวิจัย, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพมหานคร.
- ศิริรัตน์ เจนศิริศักดิ์. 2554. การบริหารจัดการโครงการแก้ไขปัญหาหนี้สินภาคประชาชน ในมุมมองของเกษตรกร : กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารวิจัย มข. ปีที่ 16 ฉบับที่ 3 ประจำเดือนมีนาคม 2554.
- สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2553. โครงการวิจัยประเมินผลโครงการฟื้นฟูและพักหนี้เกษตรกรรายย่อย

และยากจน. กรุงเทพฯ : ไม่ปรากฏ
สำนักพิมพ์.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2554.

นโยบายลดความยากจนของรัฐ : อดีตและ
ปัจจุบัน . [http://www.tdri.or.th/poverty/
report2.htm](http://www.tdri.or.th/poverty/report2.htm), สืบค้นวันที่ 9 มิถุนายน 2554.

สมจิตร เหลืองสุวรรณ. 2537. การประเมินผลการ
ดำเนินงานกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำ
หมู่บ้าน. วิทยานิพนธ์ พัฒนบริหารศาสตร
มหาบัณฑิต(พัฒนาสังคม), สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,
กรุงเทพมหานคร.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2547. การประเมินผล
โครงการ : หลักการและการประยุกต์. พิมพ์
ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน
จำกัดสามลดา.